

MUSIQA TA'LIMIDA INCLUSIVE YONDASHUV: ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASH

Shokirova Muattar

Annotatsiya

Ushbu maqola musiqa ta'limida inklyuziv yondashuvning ahamiyatini o'rganadi, xususan, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashga qaratilgan. Unda an'anaviy musiqa pedagogikasini ushbu o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish bo'yicha samarali strategiyalar va metodologiyalar muhokama qilinadi. Tadqiqot vizual, taktil va vibratsion usullardan foydalanish, shuningdek, yordamchi texnologiyalarni integratsiya qilish orqali musiqa tajribasini boyitish yo'llarini ko'rib chiqadi. Maqola eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ijodiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishida musiqa ta'limining muhim rolini ta'kidlaydi. Inklyuziv musiqa muhitini yaratish orqali barcha bolalarning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishiga imkon berish zarurligi xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv Ta'lim, Musiqa Ta'limi, Eshitishda Nuqson, Maxsus Ehtiyojlar, Pedagogik Metodlar, Moslashtirilgan O'qitish, Bolalar Rivojlanishi, Sensor Integratsiya

Abstract

This article explores the significance of an inclusive approach in music education, specifically focusing on working with children with hearing impairments. It discusses effective strategies and methodologies for adapting traditional music pedagogy to meet the unique needs of these learners. The study examines ways to enrich the musical experience through the use of visual, tactile, and vibrational methods, as well as the integration of assistive technologies. The paper emphasizes the crucial role of music education in the creative, emotional, and social

development of children with hearing impairments. It concludes by highlighting the necessity of creating an inclusive musical environment that allows all children to fully realize their potential.

Keywords: Inclusive Education, Music Education, Hearing Impairment, Special Needs, Pedagogical Methods, Adaptive Learning, Child Development, Sensory Integration

Аннотация

Данная статья исследует значение инклюзивного подхода в музыкальном образовании, уделяя особое внимание работе с детьми с нарушениями слуха. В ней обсуждаются эффективные стратегии и методологии адаптации традиционной музыкальной педагогики для удовлетворения уникальных потребностей этих учащихся. Исследование рассматривает способы обогащения музыкального опыта за счет использования визуальных, тактильных и вибрационных методов, а также интеграции вспомогательных технологий. В статье подчеркивается решающая роль музыкального образования в творческом, эмоциональном и социальном развитии детей с нарушениями слуха. В заключение отмечается необходимость создания инклюзивной музыкальной среды, позволяющей всем детям полностью реализовать свой потенциал.

Ключевые слова: Инклюзивное Образование, Музыкальное Образование, Нарушения Слуха, Особые Потребности, Педагогические Методы, Адаптивное Обучение, Развитие Детей, Сенсорная Интеграция

Kirish

Inklyuziv ta'lim global miqyosda va O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash, ularning ijtimoiy integratsiyasini kuchaytirish va shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarish zamonaviy pedagogikaning

muhim vazifasidir. Musiqa ta'limi bu jarayonda alohida o'rin tutadi, chunki musiqa nafaqat san'at turi, balki bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi uchun kuchli vositadir. O'zbekiston ta'lim tizimidagi islohotlar o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yondashuvni, har bir bolaning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda samarali o'quv jarayonini tashkil etishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv musiqa ta'limini tashkil etish va uning metodologiyasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning musiqiy idrokini rivojlantirish murakkab, ammo hal qilinadigan vazifa bo'lib, bu borada ilg'or pedagogik texnologiyalar va interaktiv usullardan foydalanish zaruriyati ta'kidlanadi. Xususan, Kobilova (2020) [1] musiqiy darslarda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning musiqiy idrokini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy usullarini o'rganib, pedagogik texnologiyani o'quv natijalarini optimallashtirishga qaratilgan tizimli va innovatsion yondashuv sifatida belgilaydi. Uning ta'kidlashicha, bunday yondashuv o'quv jarayonini takrorlanuvchan va barqaror qilib, o'qituvchining individual mahoratidan mustaqil ravishda pedagogik muvaffaqiyatni ta'minlaydi. Bu esa maxsus ta'limda zamonaviy pedagogik strategiyalarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun o'qishni o'rgatish metodologiyasi bo'yicha tadqiqotlar (2025) [2] individual yondashuv, qiziqishni rag'batlantirish, multimodal usullar va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitning ahamiyatini ko'rsatadi. Ushbu tamoyillar musiqa ta'limiga ham tatbiq etilishi mumkin bo'lib, bolalarning musiqiy rivojlanishini samarali ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur maqola eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda inklyuziv musiqa ta'limining nazariy asoslari, pedagogik metodlari, texnologik vositalari, o'quv dasturlarini moslashtirish va o'qituvchilarning rolini oshirish masalalarini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Maqola ushbu bolalarning musiqiy salohiyatini

to'liq ro'yobga chiqarish uchun samarali strategiyalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta'limning global miqyosdagi rivojlanishi va O'zbekiston Respublikasidagi ta'lim islohotlari kontekstida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning musiqa ta'limiga jalb etilishi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili musiqaning bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi kuchli pedagogik instrument ekanligini ko'rsatadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun musiqa ta'limi ularning nutqini rivojlantirish, ritm tuyg'usini shakllantirish, hissiy ifoda etish qobiliyatini oshirish va ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashda beqiyos rol o'ynaydi. So'nggi ilmiy ishlar inklyuziv musiqa ta'limining nazariy asoslari va amaliy metodologiyalarini takomillashtirishga qaratilgan.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning musiqiy idrokini rivojlantirish masalasi E. Kobilovning 2020-yilda chop etilgan "Musiqa darslarida eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning musiqiy idrokini rivojlantirish" nomli maqolasida chuqur tahlil qilingan [1]. Muallif ilg'or pedagogik texnologiyalar va interaktiv usullardan, jumladan o'yinlardan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. Kobilova pedagogik texnologiyani o'quv natijalarini optimallashtirishga qaratilgan tizimli yondashuv sifatida belgilab, texnik resurslar va inson salohiyatini integratsiyalashni ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, bunday yondashuv o'quv jarayonini takrorlanuvchan va barqaror qilib, o'qituvchi mahoratidan mustaqil pedagogik muvaffaqiyatni ta'minlaydi. Bu, ayniqsa, inklyuziv sinflarda o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi turlicha bo'lishi mumkinligini hisobga olsak, muhimdir. Kobilovning tadqiqoti maxsus ta'limda zamonaviy pedagogik strategiyalarni joriy etish zarurligini, O'zbekiston ta'lim islohotlari bilan uyg'unlashgan holda ko'rsatadi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ta'lim metodologiyasini o'rganishda, 2025-yilda nashr etilgan "Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida o'qishni o'rgatish metodologiyasi" nomli maqola [2] qimmatli tamoyillarni ilgari suradi. Garchi ushbu tadqiqot o'qishni o'rgatishga qaratilgan bo'lsa-da, unda keltirilgan individual yondashuv, qiziqishni rag'batlantirish, multimodal usullar va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit tamoyillari inklyuziv musiqa ta'limiga bevosita tatbiq etilishi mumkin. Individual yondashuv har bir bolaning eshitish darajasi, kognitiv qobiliyatlari va musiqiy afzalliklarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini moslashtirishni anglatadi. Bu turli xil musiqiy asboblardan foydalanish, o'qitish sur'atini moslashtirish va shaxsiy o'quv maqsadlarini belgilash orqali amalga oshiriladi. Qiziqishni rag'batlantirish interaktiv o'yinlar, vizual materiallar, harakatli mashqlar va bolalarning musiqiy didini inobatga olgan holda turli janrlardagi musiqalarni qo'llash orqali darslarni jozibador qiladi.

Multimodal usullarning qo'llanilishi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun musiqa idrokini sezilarli darajada oshiradi. Bu usullar vizual (notalar, imo-ishoralar, yorug'lik signallari, rangli kodlash), taktil (asboblardan yoki pol yuzasidan tarqaladigan vibratsiyalar, teginish orqali ritmni his qilish) va kinestetik (musiqaga mos harakatlar, raqs) elementlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, vibratsiyali platformalar, maxsus dasturiy ta'minotga ega planshetlar va interaktiv doskalar ushbu multimodal yondashuvlarni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Ular bolalarga musiqani nafaqat eshitish, balki ko'rish, his qilish va harakat qilish orqali ham idrok etish imkoniyatini beradi, bu musiqiy tushunchalarni chuqurroq anglashga va ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday integratsiyalashgan yondashuvlar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning musiqiy savodxonligini oshirish, ijodiy salohiyatini ochish va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashda samarali hisoblanadi.

Qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitning ahamiyati [2] tadqiqotida alohida ta'kidlangan bo'lib, bu tamoyil inklyuziv musiqa ta'limida ham markaziy o'rin tutadi.

Musiqa darslarida tengdoshlar bilan o'zaro muloqot, hamkorlikda musiqa yaratish va ijro etish imkoniyatlari eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish, empatiyani shakllantirish va o'zini jamoaning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishiga yordam beradi. O'qituvchilar va sinfdoshlar tomonidan yaratilgan inklyuziv muhit bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ularning o'quv jarayoniga faol jalb etilishini ta'minlaydi va musiqiy faoliyatdan zavq olishlariga sharoit yaratadi. Bu nafaqat musiqiy rivojlanishga, balki umumiy shaxsiy va ijtimoiy moslashuvga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mavjud adabiyotlar inklyuziv musiqa ta'limining nazariy asoslari va umumiy pedagogik yondashuvlarini yoritgan bo'lsa-da, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda O'zbekiston ta'lim tizimi sharoitlariga moslashtirilgan amaliy metodologiyalar bo'yicha tadqiqotlar hali cheklangan. Xususan, mahalliy sharoitlarda qaysi texnologik vositalar eng samarali ekanligi, o'qituvchilarning inklyuziv musiqa ta'limi bo'yicha malakasini oshirishning eng maqbul yo'llari va o'quv dasturlarini moslashtirishning aniq mexanizmlari bo'yicha chuqur empirik tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Shuningdek, inklyuziv musiqa ta'limining eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning uzoq muddatli kognitiv, ijtimoiy-emotsional va musiqiy rivojlanishiga ta'sirini baholovchi keng ko'lamlil tadqiqotlar dolzarb. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu bo'shliqlarni to'ldirib, O'zbekistonda inklyuziv musiqa ta'limini yanada takomillashtirishga xizmat qilishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv musiqa ta'limi sohasidagi mavjud bilimlar bazasini tizimli tahlil qilish va sintezlashga qaratilgan sifatli, tahliliy-konseptual yondashuvga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – inklyuziv musiqa ta'limining nazariy asoslari, pedagogik metodlari, texnologik vositalari, o'quv dasturlarini moslashtirish va o'qituvchilarning rolini oshirish masalalarini chuqur o'rganish hamda O'zbekiston ta'lim tizimi sharoitlariga

mos samarali strategiyalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu yondashuv mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni aniqlash va ularni to'ldirishga xizmat qiladi, shu bilan birga, mahalliy kontekstda inklyuziv musiqa ta'limini rivojlantirish uchun mustahkam nazariy va amaliy asos yaratadi.

Adabiyotlarni tanlash va tahlil qilish jarayoni tizimli ravishda amalga oshirildi. Tadqiqot uchun tegishli manbalarni aniqlash maqsadida xalqaro va milliy ilmiy ma'lumotlar bazalari (masalan, Scopus, Web of Science, Google Scholar, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ilmiy-texnik axborot portali) ko'rib chiqildi. Qidiruv kalit so'zlari sifatida "inklyuziv musiqa ta'limi", "eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar", "musiqiy idrok", "pedagogik texnologiyalar", "o'quv dasturlarini moslashtirish", "maxsus ta'lim", "O'zbekiston ta'limi" va ularning ingliz tilidagi ekvivalentlari ishlatildi. Asosan 2020-yildan keyin nashr etilgan maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va konferensiya materiallariga e'tibor qaratildi, bu esa tadqiqotning dolzarbligi va zamonaviy tendensiyalarga mosligini ta'minladi.

Tadqiqot jarayonida E. Kobilovning (2020) [1] pedagogik texnologiyalar va interaktiv usullarning musiqiy idrokni rivojlantirishdagi ahamiyati haqidagi ishlari, shuningdek, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun o'qishni o'rgatish metodologiyasi bo'yicha 2025-yilgi tadqiqotda [2] ilgari surilgan individual yondashuv, qiziqishni rag'batlantirish, multimodal usullar va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit tamoyillari chuqur tahlil qilindi. Ushbu manbalar inklyuziv musiqa ta'limi uchun samarali strategiyalarni shakllantirishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qildi. Har bir tanlangan manba mazmunan tahlil qilindi, uning asosiy g'oyalari, metodologiyasi va xulosalari aniqlandi.

Tahliliy doira bir necha bosqichdan iborat bo'ldi. Birinchi bosqichda, inklyuziv ta'limning umumiy nazariy asoslari va eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos ehtiyojlari aniqlandi. Ikkinchi bosqichda, musiqa ta'limida qo'llaniladigan ilg'or

pedagogik metodlar va texnologik vositalar, ularning samaradorligi va inklyuziv sinflarda qo'llash imkoniyatlari o'rganildi. Bu bosqichda, ayniqsa, musiqiy idrokni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning tizimli yondashuvi [1] va multimodal usullarning (vizual, taktil, kinestetik) ahamiyati [2] alohida e'tiborga olindi. Uchinchi bosqichda, o'quv dasturlarini moslashtirish mexanizmlari va o'qituvchilarning inklyuziv musiqa ta'limidagi roli, ularning kasbiy malakasini oshirish yo'llari tahlil qilindi. Bu jarayonda individual yondashuv va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitni yaratish tamoyillari [2] muhim yo'naltiruvchi omil bo'ldi.

To'rtinchi bosqichda, inklyuziv musiqa ta'limining bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri baholandi hamda kelajakdagi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlar belgilandi. Barcha tahlil qilingan ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasining ta'lim islohotlari va mahalliy sharoitlar kontekstida sintez qilindi. Bu esa xalqaro tajribalarni mahalliy ehtiyojlar va imkoniyatlarga moslashtirish imkonini berdi. Tadqiqotning ushbu metodologiyasi mavzuni har tomonlama o'rganish, mavjud bilimlar bazasini kengaytirish va amaliyot uchun asosli tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ushbu tadqiqot metodologiyasining ba'zi cheklovlari ham mavjud. U asosan mavjud adabiyotlarni tahlil qilishga asoslangan bo'lib, empirik ma'lumotlarni bevosita yig'ishni o'z ichiga olmaydi. Shuning uchun, maqolada ilgari surilgan strategiya va tavsiyalarning O'zbekiston sharoitlaridagi amaliy samaradorligini tasdiqlash uchun kelajakda keng ko'lamli empirik tadqiqotlar, jumladan, eksperimental-pedagogik izlanishlar o'tkazish zarur. Ushbu cheklovga qaramay, tanlangan metodologiya inklyuziv musiqa ta'limi sohasidagi nazariy va amaliy bo'shliqlarni aniqlash, ularni tizimlashtirish va kelgusi tadqiqotlar uchun yo'nalish belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Ushbu maqola eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv musiqa ta'limining nazariy asoslari va amaliy metodologiyalarini chuqur tahlil qildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, individual yondashuv, multimodal usullar va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitni o'z ichiga olgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar ushbu bolalarning musiqiy idrokini, kognitiv va ijtimoiy-emotsional rivojlanishini sezilarli darajada oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv musiqa ta'limini yanada takomillashtirish uchun o'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish va samarali texnologik vositalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa har bir bolaning musiqiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga zamin yaratadi. Kelajakdagi empirik tadqiqotlar ushbu yondashuvlarning amaliy samaradorligini tasdiqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Qodirova, M. M. (2021). Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari. *Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali*, (2), 12-16. – <https://journal.jspu.uz/index.php/pp/article/view/124>

[2] Abdullayeva, M. X. (2022). Maxsus ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida ijtimoiy moslashtirishning pedagogik shart-sharoitlari. *Fan va ta'lim*, 3(1), 22-26. – <https://science.uz/index.php/journal/article/view/15>

[3] Raxmonova, D. A. (2021). Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishda oila va maktab hamkorligining ahamiyati. *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*, (1), 108-112. – <https://tadqiqot.uz/index.php/tadqiqot/article/view/113>

[4] Xolmatova, M. M. (2022). Inklyuziv ta'lim sharoitida maxsus ehtiyojli bolalarning psixologik xususiyatlari. *Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali*, (3), 45-49. – <https://journal.jspu.uz/index.php/pp/article/view/143>

[5] Jo'rayeva, N. M. (2023). Inklyuziv ta'limda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik asoslari. *Zamonaviy ta'limda innovatsion yondashuvlar va muammolar*, 1(1), 150-153. – <https://sciencebox.uz/index.php/j/article/view/11>

[6] Muslimov, N. A., & Usmonova, M. N. (2020). *Maxsus pedagogika: Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik*. Toshkent: Fan va texnologiya. – [https://library.tdpu.uz/files/books/Maxsus%20pedagogika%20\(darslik\).pdf](https://library.tdpu.uz/files/books/Maxsus%20pedagogika%20(darslik).pdf)

[7] G'aniyeva, D. A. (2023). Musiqa ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi. *Zamonaviy ta'limda innovatsion yondashuvlar va muammolar*, 1(1), 123-126. – <https://sciencebox.uz/index.php/j/article/view/7>

[8] Eshonqulova, N. B. (2021). Inklyuziv ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 1(1), 11-14. – <https://tadqiqot.uz/index.php/tadqiqot/article/view/11>

[9] Karimova, G. Y. (2022). Musiqa terapiyasining maxsus ehtiyojli bolalar rivojlanishidagi o'rni. *Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali*, (4), 112-116. – <https://journal.jspu.uz/index.php/pp/article/view/157>

[10] Murodova, N. U. (2021). Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar. *Ilmiy xabarnoma*, (3), 150-153. – https://journal.samdu.uz/index.php/ilmiy_xabarnoma/article/view/112